

Hebrew Writers Association in Israel

גליציה מלפני שלשים וחמש שנים: פרקי זכרונות

Author(s): משה קליינמן

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. pp. 223-240 (ג'-ד') ת"ש-תש"א

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23822694>

Accessed: 27-03-2018 08:23 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

ספרים הגונה אחת... וכי לא אשמתם של רבבות אלפיהציוניים מכל המפלגות היא זו? וכי לא פשעה הפכד של היהדות הפולנית בכללה היא זו? —
עתה חרבה פולניה היהודית ועמה — המרכז העברי המיוחד במינו. ודאי, המרכז העברי הווארשאי היו בו ליקויים, שגרמו לחורבנו קודם זמנו. אבל מי יכול לצייר לעצמו את הלשון העברית ואת הספרות העברית בפריחתן בלא סקולוב, פרישמן ופרץ, בלא „הצפירה” ו„תושיה”?

עתה חרבה היהדות הפולנית — ומי יודע, אם תשוב עוד לקדמתה? — אנו מאמינים שהדוגלים בצדק וחופש ינצחו את החיה הרעה המחלכת על שתיים ופולניה חפשית ועצמאית תשוב לתחיה בצורה זו או אחרת. אבל היהודים הפולניים, המצוינים והנרדפים, הסגופים והדחויים, המומתים בידי תלוינים והמתים מתוך רעב ועבודת־פרך, השדודים והבוזוים, שקרקע לא היה מעולם תחת רגליהם ורכושם ועסקיהם ואומנויותיהם נגזלו מהם, — האיך יקומו הם לתחיה? האיך ישובו הם אל מצבם הקודם? — רק אלהים הוא היודע!

והא־נא התאור הקצר והחטוף של העושר התרבותי, שהכניסה היהדות הפולנית בשלשת מרכזיה העבריים — הגאליצאי, הוואליני־פודולי והווארשאי — לתוך הספרות העברית החדשה, תרומה קטנה למס־הכבוד, שאנו חייבים לקיבוץ יהודי גדול וחשוב, שכמעט כל האומה הישראלית נשענה עליו במשך דורות וכל היהדות הלאומית ניוונה מיצירותיו התרבותיות, — והנה הוא חרב ומוחרב עלידי עריצים סאדיסטים, שואפי דם וגזל. אפשר, יתעודד רוחו של קיבוץ יהודי גדול זה בקרבן, כשיעברו הימים הרעים והנוראים של מלחמת הרג ואבדן נגדו, והוא יתעורר מחדש לחיי־צירה לאומיים; ואם לא על אדמת־מטעו הגלותית, יהא זה — על אדמת מולדתו ההיסטורית העתיקה־החדשה.

ירושלים־תלמות, ב' באדרא', ת"ש.

גְּלִיצְיָה מִלְפִּי שְׁלִישִׁים וְחִמְשׁ שָׁנִים

פרקי זכרונות

מאת משה קליינמן

א

בתחילת הקיץ שנת 1904 ירדתי בהשכמת בוקר אחד מן הרכבת בתחנת לבוב ונכנסתי לעיר. היה זה בימי מלחמת רוסיה ויאפאן. לא עלה על דעתי להתישב ישיבת קבע בלבוב, או בגליציה בכלל, אף כי בזמן ההוא התגוררו בערי גליציה המון „אמיגרנטים” מרוסיה — פוליטיים ובורחים משירות הצבא. בדעתי לא היה כלל לחזור לרוסיה, גם כי „יעבור זעם”: רוחי נשאני אל האוניברסיטאות של גרמניה ושווייץ — או לאמריקה. אולם גליציה היתה „חוץ־לארץ” הקרובה ביותר, ולבוב — העיר הגדולה הראשונה „מעבר לגבול” — ועשיתי אותה חניה ראשונה בדרכי. אך לבסוף נשארתי בעיר זו שלוש שנים ומחצה ועשיתי

בה כמה דברים, ולמדתי בה כמה דברים, שרישומם נשאר בעסקנותי הצבורית והספרותית. וגם לרוסיה חזרתי בכל זאת. „רבות מחשבות בלב איש — ועצת ה' היא תקום“.

בעיני צעיר פרובינציאלי מרוסיה לפני שלושים וחמש שנים היתה בירת גליציה כבר „אירופה“. לעומת רוסיה היתה גליציה, כאוסטריה כולה, ארץ של חופש הדבור וחופש העתונות, והאזרח לא היה כל כך בטל ומבוטל לפני השוטר. ומבחינה יהודית ודאי שהיתה גליציה אז גרעון ממש לגבי רוסיה. היהודי הלך שם בקומה זקופה בבטחונו בחסות „הקיסר שיחיה“. היה מקובל ללא צל של ספק, שלב הקיסר פרנץ-יוסף טוב על היהודים ועינו פקוחה שלא תאונה להם רעה. ודאי שהפרנסה היא בצמצום; אבל בזה אשם לא „הקיסר שיחיה“, כי אם הגויים הרשעים במקום, החותרים בכל מיני חתירות כדי להוציא מפי בני ישראל את לחמם. לפיכך היה היהודי הגליציאי היסוד הלואיאי ביותר במדינת ההבסבורגים, ויתכן שהיה הדבר ידוע בחצר הקיסר, ועל כן הראה בכל הזדמנות את תשומת לבו ליהודי גליציה. מספרים, שפעם אחת בא הקיסר ללבוב לביקור קצר מאד. השלטונות המקומיים ידעו, שהשליט נחפז מאד והשתדלו לצמצם את הטכס ככל האפשר. והנה כבר הוגשה לו ברכת הארכי-הגמון הקתולי-רומי וברכת ראש הכמרים הקתוליים, והפמליא אצה לגמור את הטכס. אך הקיסר איננו זז ממקומו. מבוכה והתבלבלות. עד שאחד מעיניו להעיר לקיסר שהטכס נגמר. אולם הקיסר שואל: והיכן הרב היהודי? — ולא זו משם עד שהבהילו את הרב ונתן לו את ברכתו... וכמה היה סיפור מעשה זה והדומים לו מהנים את יהודי גליציה, מנחילים להם גאון אורחי, והעיקר — בטחון, שאין הם הפקר לגמרי, אלא שיש להם שם, בחלונות הגבוהים, איזה מגן וחסות. ולא כל שכן כשמי מגדוליהם נתכבד בתואר „יועץ“ (יועץ החצר, יועץ המלכות), או שנבחר לציר במועצה המלכותית (רייכסראט), ומה גם אם נתעלה יהודי לדרגת אציל ונקרא לשבת ב„בית האדונים“. אותה שעה ראתה עצמה היהדות הגליציאית כולה מורמה אל על. ועל כגון אלה היו אומרים ש„נקראו אל הקיסר“... דבר זה גרם להכנעת ההמונים בפני השכבה העליונה, העשירה, והתבטלותם בפני רצונם הפוליטי. ולימים, בימי הפולמוס הגדול של הציונים נגד המתבוללים, היה זה למכשול גדול בדרך התעוררותה של היהדות הגליציאית לחיים לאומיים ולדימוקרטיזציה של המוסדות הקהלתיים.

אותה שכבה עליונה, הזקנים שבה גדלו וחוננו גם הם על לואיאות שלמה כלפי „הקיסר שיחיה“, ומתוך כך גם כלפי „הרעיון האוסטרי“, היינו: כלפי הידוק הקשר בין העמים ובין הארצות שהגורל ההיסטורי איחדם בממלכה האוסטרית תחת שבט המלכות של בית הבסבורג. גם השכלתם היתה מתחלה השכלה אוסטרית, ולשון תרבותם — הלשון הגרמנית. אולם משניתנה במלכות בית הבסבורג אוטונומיה רחבה ל„ארצות והמחוזות המאוחדים ברייכסראט“, והפולנים עלו לגדולה בגליציה, התחילה אצלם נטיה להתבוללות פולנית, מתוך טשטוש העצמיות היהודית ככל האפשר. ההתקשרויות עם אצילי הפולנים בספירת הממון והתעשייה הגדולה, הכניסו אותם, ועל כל פנים רבים מהם, לתוך החברה הפולנית ולתחום מאווייהם האומיים של הפולנים. הלשון הפולנית השתלטה בבתיהם, ומשם חדרה גם אל השכבות הנמוכות יותר של הצבור היהודי בגליציה. השאר עשה בית הספר העממי הפולני, שהביקור בו היה חובה גם על ילדי היהודים, בתוקף החוק של השכלת חובה כללית לעם. תהליך זה השלימה העתונות הפולנית, שהלכה והתפתחה בגליציה; התיאטרון, האספות הפומביות, בתי הספר התיכוניים והגבוהים, שהתלמידים היהודים הלכו ונתרבו בהם. בקיצור: כל חיי התרבות הפולניים, שהיו אינטנסיביים מאד בגליציה — בה במדה שהיו כבולים ולחוצים

בפולין שתחת עול הרוסים. כשבאתי אני לגליציה היה כבר כל הנוער היהודי מעורה בלשון ובתרבות הפולנית ומדבר ברובו פולנית — מלבד בני המשפחות של החסידים הנחשלים ביותר, ובני דלת העם שטרם הגיע אליהם זרם הפולוניזציה ושהלשון הפולנית היתה להם עוד „לשון הגוי“, „גויית“. היתה אז כבר אינטליגנציה יהודית-פולנית, ברובה התבוללותית ובמיעוטה מתכוננת לקראת רעיון הלאומיות היהודית הציונית מצד אחד ולקראת הסוציאליזם הלאומי הבונדאי — מצד שני. הדור הזקן עוד דיבר יהודית; ואם להתהדר — „אשכנזית“ (במבטא אידי-גליצאי מאד ניכר). מי שנכנס לחנות לקנות דבר-מה, או פנה לעובר ברחוב לשאול דבר-מה, ולא ידע לדבר פולנית כהוגן, צריך היה לפנות אל איש שיחו לפחות בגרמנית; אחרת היה בעיני האיש שפלי-ערך במדה שלא כדאי כלל להענות לו...

ולא למותר יהיה לתאר גם את רשמי הראשונים מהפגישה עם יהודי גליציה. כבכל בני ארצי היה בי משפט-קדום לגבי היהודי הגליצאי. לא הכרתיו מקרוב, לא נפגשתי עמו עד אז מעולם, ובכל זאת „ידעתי“, שזוהי „בריה משונה“, בוערה ובטלנית — במלה אחת: „קיר-ה“!...

במקום מולדתי ידע כל אחד, שישנם הרבה מיני יהודים בעולם, והמובחר והמעולה שבהם הוא, כמובן, היהודי „שלנו“, הוהליני. אכן יש גם בקרבו מנוולים רבים: תקיפי הקהל, בעלי טכסא, גבירים קשוחי-לב, מלוי-ברבית אכזרים, סרסורים רמאים וסתם חשוכים מורדי-אור, — אך אלה הם יחידים, בודדים. אולם הכלל אין בו דופי: רחמנים, גומלי חסדים, אוהבי הבריות, אנשי נימוסין, ובעלי נאמנות. בקיצור: יהודים כשורה. מה שאין כן בשאר „מיני“ היהודים. בכל אחד מהם יש איזו פגם וסירכא. הנה, למשל, ה„ליטוואק“. הוא אמנם למדן גדול; כל ליטוואק שנזדמן לך, חזקה שהוא בקי בש"ס ופוסקים. אך תמיד אתה צריך לבדוק אותו בשבע בדיקות. ועל כל פנים במוחו טמון בוודאי שתי-וערב, ועליך להיות זהיר שלא ימשכך ברשתו... היהודי הפולני הוא אמנם יהודי כשר וחסיד, ורק שהוא קצת מגוחך בדבורו. בפתח-יוד תמידין, וכל אחד מהם שמו „איטש-מייאר“... אמנם הם אנשים חרוצים מאד במסחר, אלא שעליך להיות זהיר שלא יוציא את פרוטתך האחרונה מכיסך. ולאחר שיחה קצרה עמו — קום ומנה את שיניך בפוך, שמא חסרה כבר אחת מהן... הבסרבי ובמקצת גם הפודולי, הוא בריה מגושמה, שאין לו בעולמו אלא ה„ממליגה“ והיין החרוף. אנשי הדרום, ובפרט האודיסאים, הם אנשי הפקר, קלים שבקלים. וכן גם הניקוליובים והחרסוצ'יקים, ו„אנשי הדנייפר“ והקרימצ'קים. וזולת אלה יש עוד „דייטשן“, מקניגסברג ומדנציג, שמגדלים וקנם משני עברי לחייהם וקצה הסנטר מגולח. לאלה, אם יזדמנו לך, אל תגש מקרוב — שמא תיכווה בגחלתם האפיקורסית. מה שנוגע ליהודי גליציה, הרי אלה הם לגמרי נחשלים, כפופים לצדיקים ובעלי-מופת, וכולם לובשים „שטריימיל“. ופעם קרה לי המקרה לשבות בברודי, והנה יהודי אחד יצא אחרי-הצהרים לבוש שטריימיל וקפוטה של קטיפה חגורה באבנט, וקצות הקפוטה תחובים לו באבנטו, והוא מוליך אחריו סוסים אל באר המים שבאמצע העיר, להשקותם. בעל-עגלה היה, ואצלנו הרי הכנוי „בעל-עגלה“ נעשה כנוי לכל גם ועם-הארץ!...

משנכנסתי לתחום הספרות העברית החדשה נוסף לי עוד משפט-קדום על הגליצאים, על המשכילים שבהם. סתם גליצאי הוא בטלן, בעל „קטנות דמוחין“ ומתפעל מכל דבר טפשי. יחד עם זה הוא „שנורר“ מטבעו. ואם סופר הוא, הגליצאי, הרי הוא חסר טעם ופטפטן. כשהוא חורז חרוזים — אטום אונן. כשהוא מפרסם דבר-מה בדפוס — בדוק שמא גנוב הוא אתו; עלול הוא להעתיק דבר שכבר נדפס ולחתום

שמו תחתיו. ואם עורך ומ"ל כתב־עת אתה ובחור גליצאי פונה אליך ומבקש „עלה לדוגמא” — דע שאף לא עלה על דעתו לחתום על גליון, אלא ש„קרן” הוא בשבילו לסחוב ממך גליון אחד חנם...

תפיסה כזו ממהותו של הגליצאי נגררה אחרי שלא מדעת בזמן הראשון ודרוש היה זמן מסויים עד שנשתחררתי ממנה.

ב

מלא ספקות טורדים בנוגע לעתידותי בכלל, ובנוגע לזה אם כדאי לי לקבוע מושב, אפילו רק זמני, בעיר זו בפרט, — יצאתי לרחובה של עיר. נגשתי לקיוסק של עתונים — ואורו עיני. הנה גם עתונים באותיות מרובעות בעיר הזאת! האחד נקרא „קול מחזיקי הדת” — עתון שבועי שהופיע בלבוב מטעם החברה „מחזיקי הדת” — כנופיה שחורה וחוצפנית, ששרדה מימות המלחמה נגד ה„ריפורמה”, ואולם ברוב הימים נעשתה בעלת־ברית נאמנה למתבוללים, כאשר ייאמר להלן. כנופיה זו שלטה אז ביד רמה... בבחורי בתי המדרשות והקלויזין ובמוסדות הקהלה, שהופקרו לשלטונם על־ידי ראשי הקהלה המתבוללים, כ„תמורה” בעד עזיבת החרדים את שדה הפוליטיקה ברשותם המיוחדת שלהם, של המתבוללים. הגליון היה מלא חרפות וגידופים כלפי הציונים והמשכילים, ונכתב בלשון „עברית” מרוסקה ומשובשת. אף־על־פי־כן עמדתי מתוכי קצת על זה שמעסיק באותה שעה את העדה היהודית בלבוב.

העתון השני נקרא בשם „דראהאביטשער אידישע צייטונג”. בשם זה היה לא הכל אמת: אכן, העתון הופיע בדרוהוביטש, על־ידי יהודי ובשביל יהודים, ובאותיות עבריות; אולם הלשון היתה אשכנזית. גם זה שריד — מתקופת ההשכלה, ואם כי רק בצורה; כי בתוכו, אם בכלל יתכן לדבר על „תוכן” לגבי עלון זה, היה מין „כוי”, שאין אתה יודע מה סיכו ולשם מי ולשם מה נוצר. מארבעה עמודי בתבנית קוורטה תפסו יותר מעמוד אחד המודעות. — אגב, הוא היה העשיר ביותר במודעות בין עתוני גליציה של הימים ההם. — והשלושה, או קצת פחות מזה, שהיו מלאים „טכסט” באותיות של „סידור מאירת עינים”, הכילו קצת ידיעות כלליות, שהועתקו מן העתונים הווינאים, וקצת ידיעות מקומיות גם כן לרוב כלליות, ורק לעתים ומקצת מן הקצת משהו יהודי. המאורע הגדול ביותר בחיי היהודים היה לגבי העתון הזה, כמובן — מתן תואר־כבוד לאיזה יהודי באחת מן הארצות, או הצטיינותו של יהודי בשירות ממלכתי והעלאתו בדרגה.

העתון השלישי — ראה פלא! — עתון יהודי ממש בלשון יהודית ממש (אכן, יהודית־גליצאית, מגורמנת במקצת). ומה שמפליא יותר — מופיע יום יום, וזה גם שמו — „טאגבלאט”! אמנם גם הוא אינו אלא בן ארבעה עמודים ובפורמט של שבועון, וגם בו האותיות הן של „סידור מאירת עינים”, אולם בתכנו הורגש משבר־רוח של תרבות ועירנות צבורית. אך על העתון הזה עלי להתעכב קצת, מפני שברוב הימים מילא תפקיד חשוב מאד בחיי היהדות הגליצאית.

הוא נוסד זמן מועט לפני בואי ללבוב על־ידי הסופר הידוע גרשם באדר, בצירוף שני שותפים „מעולם המסחר”. את שמו של באדר ידעתי מתוך פרסומים של לוחות ומאספים, שיצאו על ידו, בעברית ובאידיש, וגם קראתי בסירוגין כמה דברים שלו. הוא היה זקוק לשותפים בעלי־הון. „ההון היסודי” שהושקע במפעל זה: 300 כתרם אוסטריים... כשתים עשרה לירה־שטרלינג בשער הכספים של אז... וב„עסק” — שלושה שותפים!

ניתן לשער, מה היתה רמתו הספרותית של עתון זה. באמת גם לא נתכוונו

המייסדים לספרות כלל. היתה אז מלחמת רוסיה ויאפאן; ההתעניינות במלחמה זו בגליציה היתה גדולה, וביחוד בין היהודים שציפו למפלחה של „מלכות הרשעה“. היהודים בלעו ממש את הידיעות משדה המלחמה. והיה חשבונם של בעלי העתון פשוט: לתת ליהודים את הידיעות האלה בלשונם. אף-על-פי-כן, היה החשבון מוטעה: היהודים היו רגילים לקרוא את העתונות הווינאית, ביחוד את ה„נייאי פרייאי פריסה“, שהיתה מגיעה ללבוב אותו יום בערב (ולמקומות סמוכים יותר לעיר הבירה עוד קודם לכן). ודאי שלא היה בידי העתון היהודי הדל להתחרות עם העתון הווינאי הגדול, לא במהירות הידיעות ולא בהיקף ההסברה. והיתה, כמובן, גם עתונות פולנית מקומית. שאף היא היתה בעלת יכולת הרבה יותר גדולה מן העתון היהודי. מטעמים אלו היתה ההפצה של זה האחרון מצערה מאד, ולא היה בו כדי לפרנס אף איש אחד מעובדיו. אולם במשך הנסיבות נועד לעתון זה תפקיד לאומי וצבורי גדול, כאשר יראה הקורא להלן. בגליון זה שבא לידי לראשונה מצאתי: מאמר המסביר את מהלך המלחמה במזרח הרחוק, כתוב באידית מגורמנת, מעשי ידי ה„איסטרטגון“ של המערכת, ושורה של טלגרמות משדה המלחמה, שנעתקו מן העתונות הפולנית המקומית שהופיעה אותו יום בבוקר, או מן העתונים הווינאים שהגיעו אמש. וזה הכל. בכל זאת היה לי עתון זה בחינת מציאה בהיסח-הדעת: יש, איפוא, משהו דומה לחוג ספרותי יהודי במקום הזה! ומיד שמתי פעמי אל ה„מערכת“.

לא מצאתי שם אלא בחור צעיר בעל פיאות ארוכות סרוחות על לחייו; הוא „עשה את האכספדיציה“; היינו: קיפל את העלים והדביק עליהם את האדריסאות של המנויים שנכתבו ביד. מפיו נודע לי, שאת „האדונים העורכים“ אמצא אחרי הצהרים בשעה ידועה בקפה „אדיסון“, היות שבשעות הבוקר הם עסוקים כל אחד במשלח ידו: „העורך הראשי“ — מר באדר, הוא מורה בבית ספר עממי; שני שותפיו עסוקים במסחר. אולם אחרי הצהרים הם מתאספים, כרגיל, באותו הקפה. ואמנם, בבואי בשעה המיועדת לבית-הקפה מצאתי את חברי המערכת, את באדר ושותפיו, ועל ידם חבורה קטנה של צעירים, שכפי שנודע לי אחרי-כן הם „עושים בספרות“: האחד כותב שירים, השני „סקיצות“ וכו'. את באדר ידעתי בשם, כאמור, וגם לו נודע שמי. ההתוודעות היתה חברית ידידותית. הוא הציגני לפני שותפיו-לעתון — אברכים נחמדים, שאחרי כן נתיידדתי עמם ידידות לבבית. ישב פה גם יונה קרפל, חתנו של המדפיס פישר בקראקא, שבא אז ללבוב ויסד שם דפוס, ועליו עוד יהיו לי דברים. אבל הפתעה גדולה היתה בשבילי, שגם ג. שופמן נמצא במקום הזה.

מיד לאחר ההתוודעות הראשונה הזמינני באדר, בהסכמת שותפיו, להשתתף עמם בעבודת העתון, ומאפס מעשה אחר הסכמתי לזה, אף כי לא יכלה עבודה זו להבטיח לי שום קיום. העתון אמנם היה בקרעליה יחסי; אבל בצורה שהיתה לו לא היו שום סיכויים שיעלה לאיזו מדרגה. מזמן לזמן היו מדפיסים בו, מחוץ לאותם מאמרי ה„אסטרטגיה“ והטלגרמות, גם איזה דבר ספרותי. על הרוב היה זה פיליטון של פרץ „קנוי“ איממש בעזרת המספריים; אך לפעמים גם דבר „מקורי“, היינו: מאותו מין „סקיצה“ ילידת-בית של אחד הסופרים המקומיים, שלשבחו יש לומר, כי היתה כתובה בלשון אידית עממית ולא היתה חסרה לפעמים גם מקצת הומור עממי. והנה הראו לי אנשי העתון (בעיקר באדר) אות-מוכיח שאני רצוי להם, בעשותם מעשה רב, לקבוע לי מיד משכורת חדשית בסך שלושים כתרם (כלירה ומשהו). ולא עוד אלא שסייעו בידי למצוא גם עבודה אחרת: קורספונדציה רוסית באחד מבתי המסחר לכמה שעות ביום, ובאופן זה „נסתדרתי“ מיד במקומי החדש, ונמצאתי מיד בחוג ידידים.

בעתון הועבר לידי קודם־כל מדור ה„אסטרטגיה“: בהיותי איש רוסי, בידוע שאני בקי יותר מהם בעסקי המלחמה במזרח הרחוק... הונהג מעתה גם מאמר ראשי מתמיד, על עניני היום של חיי ישראל הכלליים והמקומיים, ובמדור זה נטלתי חלק בראש; בעיקר, על מצב היהודים ברוסיה ועל עניני הציונות. פעם בשבוע נתתי גם פיליטון על מעשי יום־יום בפרובינציה הגליציאית, שחברתיו על יסוד המכתבים הרבים שהיו מגיעים אל המערכת מאת הבחורים המשכילים בעיירות, ושראש עניינם היה — רדיפות החסידים על הבחורים המתמשכלים ונעשים ציונים, או שרירות לבם של תקיפי הקהלות. את הפיליטונים האלה חתמתי בשם „דער שטעקען“, כלומר: מקל (ר"ת של שמי), ובתוספת רמז — מקל חובלים... אחרי זמן הוגדלה גם התבנית של העתון והוחלפו האותיות בקטנות יותר, והוא קבל צורה של עתון.

אבל — מקדים אני את המאחר. לפני שנעשו השיפורים האמורים עבר על העתון משבר חמור. לא יצאו ימים רבים מעת שנכנסתי למערכת, והנה דבר גדול ונורא נפל בישראל: מת הרצל. עטפנו את עתוננו שחורים ואני כתבתי במקום המאמר הראשי קינה קורעת לבבות, כשם שבאמת היה לבי קרוע. עד כמה שנשמר בזכרוני, גמרתי את הקינה בערך כך: „הרצל מת — ועדיין החמה זורחת! הרצל מת — וירח וכווכבים מתחצפים להאיר בלילות“... מעיד אני עלי שמים וארץ, שבשבילי לא היתה זו „מליצה“. באמת היתה לי ההרגשה, שהעולם כולו חרב עלינו...

ולא הסתפקנו בקינה זו בלבד. כל שבעת ימי האבל יצא העתון עטוף שחורים, ונדחו ממנו כל המאמרים והפיליטונים — גם מאמרי המלחמה; והדפים נמלאו רק ב ידיעות על מות הרצל, בנאומים והספדים שנישאו בכל עיר, במכתבים ארוכים מווינה על ההלוויה ועל האספות והשיבות, ובמאמרי הערכה ודברי ביוגרפיה של המנוח הגדול, ובניחושים מי יעמוד בראש אחריו וכו'. בקיצור: שבוע שלם מנענו מן הקורא את כל החומר העיתונאי הרגיל ופרנסנו אותו רק בדברי הספד על מות הרצל. זה היה אולי באמת קצת מופרז. ובפרט שרובי מנויינו היו סתם בעלי בתים, והרבה מהם חסידים אדוקים, שלא חבבו כלל את הציונות, והרצל היה בעיניהם „מסית ומדיח“, וכמה מהם אף עשו הלולא וחינגא על מותו, כידוע. הם חתמו על העתון בשל הידיעות והמאמרים על המלחמה, ומתוך כך בלעו מזמן־לזמן גם מאמר של ציונות ואפיקורסות. אפשר שסבלו אותו „בדיעבד“ ואפשר גם שדלגו עליו לגמרי. אולם כשהצפנו אותם בבת אחת ובהתמדה כזו מבול של ציונות והערצה לאותו „מסית ומדיח“ — פקעה סבלנותם. מתחלה המטירו עלינו מכתבי מחאה, ותכופות גם חרפות וקללות ודברי בלע ונאצות כלפי שמו היקר של המנהיג הנערץ. אחר־כך החלו לבוא בחזרה הגליונות חבילות־חבילות. במשך השבוע אבדנו כשלש מאות חותמים — מספר עצום ביהס לכלל מספר החתומים, שלא הגיע אז ליותר מאלף. הירידה הפתאומית הזאת חתרה תחת עצם קיומו של העתון, שעדיין עמד בכלל על „כרעי תרנגולת“.

השתקענו בחובות, וכשאזל הפת מן הסל, נופלת תגרה בבית: התחילו חיכוכים וקטטות בין השותפים. ובחלקי נפל התפקיד הבלתי נעים מאד להיות ה„נייטראלי“, שכל אחד מושכו אל צדו... בכל זאת התחזקנו והמשכנו. לאט לאט נוספו לנו חוגי קוראים חדשים, בעיקר מן הנוטים אחרי הציונות, שאמנם לא היו אז רבים ביותר, אבל היו מצויים בכל זאת בכל עיר ועיר. חיזקה אותנו גם העמדה התקיפה שתפסנו כלפי חסידי בלז מצד אחד וכלפי תקיפי הקהלות מצד שני. מצאנו מעריצים גלובים גם בין הנוער, האמון על ברכי המסורת, אבל נוטה אחרי ההשכלה העברית והציונות, כי נלחמנו את מלחמתו נגד הקנאות והבערות של האדוקים ונגד ההפקרות וההתחצפות של ה„אדומים“ —

בין מסיעת פ.פ.ס. שהטיפה להתבוללות גמורה ובין מסיעת זש.פ.ס. שהטיפה לניתוק השרשרת ההיסטורית של כנסת ישראל אחת ומאוחדת על כל תפוצותיה והחלפתה בשרשרת אחרת של „פרוליטריונים דוברי אידית“. אך מעול החובות לא יצאנו עוד. כך עבר עלינו החורף של שנת תרס"ה.

באותו חורף יסדתי ביחד עם יונה קרפל עוד עתון יומי אחד — בלשון העברית, בשם „היום“. תמה אני אם יש בין הביבליוגרפים מי שיודע, שהיה במציאות בגליציה עתון זה, שאמנם לא האריך ימים אבל היה נסיון חשוב לטעת עתונות עברית בגליציה. הוא לא נכשל אלא בשל מקרה רע שקרהו. בביבליוגרפיות של העתונות העברית שהגיעו לידי לא מצאתי לו זכרון. ועל כן ראוי שאציב לו אני זכרון במקום הזה. ובפרט שיש לו זכות חשובה, כיון שבו נזרקה לראשונה, ודווקא עליידי סופר לא-פוליטי (ג. שופמן), אותה הסיסמא, שנעשתה אחרי כן הרקע למלחמת-עם כבירה של הקבוץ היהודי בגליציה על מקומו בין עמי אוסטריה.

עתון עברי קטן זה נתקבל לכתחלה באהדה רבה על המשכילים בגליציה, שביחס לעתון האידי עדיין היו מהססים אם לכבוד הוא להיזקק לו... נתלבו מיד גם פרחי בתי המדרש, שוחרי השכלה בסתר, ובמקצת גם סתם בעלי-בתים יודעי קרוא בלשון העברית. קצת קוראים וחתומים היו תמיד בגליציה לעתונים העברים שהופיעו ברוסיה, ביחוד ל„הצפירה“. היה, אפוא, סיכוי מבוסס להתבצרותו של עתון זה. עם ההכרזה הראשונה על יסודו באו מיד כשלוש מאות חותמים, והם הלכו ורבו. באלף חתומים כבר היה העתון יכול להתקיים בלי כל היסוס. הוא גם החל למשוך אליו סופרים בעלי צורה: שופמן, שישב עמי בלבוב, נתן לי את ידו מיד. הצלחתי להכניס למחיצתי זו גם את ברדיטשביטסקי, שהיו לי עמו יחסי ידידות אדיבים מאד (הוא ישב אז בברסלאו). הובטחה לי עזרתם של כמה סופרים מפורסמים אחרים (ש"י הורוויץ, בריינין, יהושע טהון, מ. אהרנפרייז ועוד). וגם בגליציה עצמה היו כמה מתושרים, שבאורה מתאימה ובעריכה בטעם, היו יכולים לגדל נוצה ולהגביר אבר. בקיצור: הייתי מלא תקוות ובטחון בעתידו של עתוננו העברי. אבל כבר מן הגליונות הראשונים החל להתבטא הכשלון מצד לא צפוי כלל. המו"ל של העתון היה, כאמור, יונה קרפל, והוא גם בעל הדפוס שבו נדפס העתון. לפי החוזה בינינו קבל עליו קרפל לא רק להדפיס את העתון, כי אם גם להגיהו, וגם לכתוב בו. מילא, על הכתיבה ויתרתי לו מיד: הוא היה טרוד מאד ועלי לא קשתה העבודה ביותר. אך ההגהה היה דבר חשוב מאד, והוא התרשל גם מזה. את הגליון הראשון עוד תיקן איך שהוא, אך מכאן ואילך היו עיני חושכות עם כל גליון שהופיע: לא נעשתה כל הגהה, אלא הכניסו את הסידור לדפוס כמו שיצא מתחת ידי המסדרים! החלטתי לשחרר את המו"ל גם מן ההגהה ולעשותה בעצמי, אך גם זה לא הועיל: ההגהות שעשיתי נשארו בעלי-ההגהה, ואת הסידור הכניסו לדפוס כמו שהיה בלי תיקון כל שהוא. התמרמתי אני, התמרמרו הסופרים שדבריהם באו בעתון — לשוא! כל יום היה תירוץ אחר: היום היה הכרח להכניס את הדפים לתוך מכונת הדפוס במהירות, כי עבודה אחרת חשובה ודחופה היתה למכונה; למחר חלה פתאום המעמד ולא בא לעבודתו; למחרתם הוכרח קרפל עצמו לצאת למקום אחר ולא הספיק להשגיח וכו' וכו'. והדברים נעשו יגעים מיום יותר ויותר. השגיאות היו מצחיקות ומרגיזות כאחד — ואין מציל. העתון נמאס על קוראיו ועל סופריו ועל עורכו כאחד. השתאיתי ליחס המוזר הזה של מו"ל, אשר הוא גם סופר, אל עתוננו, שגם הוא תלה בו תקוות רבות, ולא ידעתי פשר דבר. קרוב לשני חדשים נמשך העינוי הזה. העתון היה מופיע יום-יום, אך מרוסק ומשובש כולו. עד שיום אחד

השכמתי בבוקר ללכת לבית הדפוס, והנה — סגור הבית ובעליו נעלם ואיננו... אז הובררה גם סיבת הרשלנות הפושעת: קרפל נסתבך בעסקיו, התחבולות להחליץ מן המיצר בלעו את כל זמנו ומרצו; הדפוס התנהל, איפוא, כספינה בלי קברניט. לא היו ימים מועטים והשלפוחית פקעה. הפסדתי לא רק את זמן עבודתי חנם, כי אם גם סך מסויים במזומן, ש"הלוויתי" לו בגמ"ח מן השמור עמי ללחם חוקי. אך לא על זה דאבתי; רב היה הכאב על אבדן העתון העברי, שהיה צריך להיות גם משעני הרוחני.

ג

בכל זאת הספיק "היום" בימי קיומו הקצרים לתת דבר־מה. היו בו כמה דברים טובים של ברדיצבסקי ושל שופמן. שופמן התחיל לתרגם בשבילו את הסיפור "ארטס" של גורקי, שניתן בהוספה מיוחדת. התרגום, כפי שאני זוכר, היה מעשה אמן, ואיני יודע אם נשאר בידי שופמן ואם השלימו. אבל לענייני לא אזכיר אלא פיליטון אחד של שופמן בשם "ואנו היכן?", שעשה אז רושם כביר, ואפשר לומר שהוא נתן את האות לתנועה שנתחוללה אחר־כך. אותה שעה טיפלה דעת־הקהל בכל אוסטריה בהצעת תיקון הבחירה לפרלמנט על יסוד זכות הבחירה הכללית, ששימשה מנוף להתעוררות החיים המדיניים הקפואים במלכות ההבסבורגית, ומבשר גם לחיזוק המחשבה הלאומית־המדינית של היהדות הגליציאית. עד אז לא היתה שם זכות בחירה כללית ושווה לכל האזרחים. הנציגות בפרלמנט היתה מעמדית ולאומית: את ה"ארצות" ייצגו האצילים והמיוחסים של כל ארץ, שהיו בוחרים את רוב הצירים ב"קוריות" שלהם; להמוני העם ניתנה נציגות דלה ומצער על־ידי בחירה ב"קוריה" מיוחדת. נציגי כל ארץ היו מכונים ב"חוג" או "קלוב" פרלמנטרי סגור, וניהלו מדיניות בדלה, לאומית־איגואיסטית — להפסדם של ענייני המדינה הכלליים. כוונת הממשלה המרכזית, בהציעה תיקון הבחירות ברוח של דימוקרטיה, היתה: להחליש את הספרטיזם הזה על־ידי מתן תוקף יותר להמוני־העם, שיש להם עניינים כלכליים וסוציאליים, הנוגעים לנפשם יותר מן השוביניזם הלאומית. אין זה מענייני פה לפסוק, אם כוונה או טעתה ממשלת ווינה בחשבונה זה, אבל עובדה היא שלהמונים המדוכאים היה דבר תיקון הבחירה כבשורת שחרור ופדות. ובארצות שהיתה בהן אוכלוסיה מעורבת מבחינה לאומית, כמו בגליציה, קמה תכונה רבה למלחמת הבחירות. ה"רותינים" (האוקראינים כיום) בגליציה ראו שהגיעה שעתם להתרומם משפל מדרגתם ולהופיע בפרלמנט האוסטרי ככוח לאומי. הפולנים מהצד האחר חרדו לשמירת האופי הפולני של גליציה, וכיון שהשלטון היה בידיהם, יזמו כל מיני מזימות, כדי למנוע התגלות מציאותם הלאומית של הרותינים. אלא שכל כמה שעלה בידי הפולנים להבטיח את מבוקשם על־ידי סידור ה"גיאוגרפיה של הבחירות" (צירוף מחוזות הבחירה), לא היה להם בכל זאת בטחון גמור להצלחה, אלא אס־כ־ן צירפו אל "העם הפולני" גם את היהודים, שהם היו ביחס המספרי של האוכלוסיה הגליציאית, "לשון המאזנים", המכריעה בין שני העמים. אך גם הרותינים הגישו "תביעות" ליהודים: בעצם גרו רוב יהודי גליציה במחוזות שבהם היו הרותינים הרוב; ואם אין לאומיות מיוחדת ליהודים, אז מן הדין הוא, לפי דעתם של הרותינים, שהיהודים הגרים ביניהם יתייחסו על ה"לאומיות" הרותינית, כשם שיהודי פולניה מתייחסים על הלאומיות הפולנית. אך הם לא העיזו לדרוש זאת, כי אם דרשו שהיהודים על כל פנים יתבדלו מעל הפולנים ויופיעו בתור גוש לאומי מיוחד. הרותינים דחפו, איפוא, את יהודי גליציה להכריז על עצמיותם הלאומית... מתוך כך נסתמנה בעיה חמורה לפני יהודי גליציה: כיצד להמלט מן ההתנגשות עם שני הצדדים יחד ולמלט

את נפשם מזעזעו של כל אחד מהם. המחשבה הציונית בגליציה התלבטה זה כבר בבעיה זו, והנה כעת נעשה הדבר שאלה חמורה ודרשה פתרון דחוף למעשה. החוגים המנהיגים של היהדות בימים ההם, ראשי הקהלות, הגבירים והתקיפים — להם היה הדבר „ברור”: היהודים הם „פולנים בני דת משה”, ועליהם לעמוד תמיד, בכל מצב ובכל שעה, במערכות הפולנים; הצדיקים והחסידים, ביחוד „חצר” בלז והגרורים אחריה — גם להם היה הדבר „ברור”: זה כבר היה קיים כעין חוזה חשאי בינם ובין תקיפי ומנהיגי הקהל, שאין איש יורד לתחום חברו; אותם התקיפים, למרות היותם „מתקדמים”, מסרו את עניני החנוך וכל המוסדות הדתיים בידי האדוקים החשוכים ואף נתנו להם תוקף וחיוזוק ככל שנדרשו לכך, ותכופות ממש התרפסו לפני „הצדיקים” והחסידים והחניפו להם; ותחת זה פינו האדוקים את השטח הפוליטי, בין בהנהגת הקהלות ובין בהנהגת העם כלפי חוץ, למען המתבוללים החפשים ולא התערבו בתחומם זה. אדרבא, הם פקדו על החסידים להצביע בבחירות כפי הוראותיהם, ואפילו אם המועמד היה שונא ישראל מובהק. נוסף לזה היו גם קשרים ישרים בין חצרות הרביים והנהיגים אחריהם ובין „פריצים”, אצילי הפולנים ואנשי השלטון המקומי. הללו גם הם החניפו ל„רביים”, וחלקו להם כבוד, ורדפו לפי הוראותיהם את הממרים את פיהם; ותחת זה היו ה„רביים” והחסידים נכנעים לפני ה„פריצים” ומילאו את כל משאלותיהם, וכן פקדו לעשות גם על ההמונים הנשמעים להם. ככה שררה „הרמוניה” שלימה בין מחנה האדוקים ומחנה המתבוללים, ורק הציונים היו מפריעים „הרמוניה” זו, ועכשיו נתעוררו חששות גדולים גם בקרב ההמונים, שעמדו פנים אל פנים לפני התנועה הלאומית האוקריינית, שפשטה מאד בקרב האכרים של מזרח גליציה והילכה אימים על אותו החלק מן הישוב היהודי הגליצאי החי בקרב האכרים האלה ויש לו עמם מגע ומשא תמידי. היתה סכנה גלויה, שאם היהודים יצטרפו בכל המונייהם אל המחנה הפולני ויכשילו את התנועה הלאומית האוקריינית, יישפך עליהם זעם העם הזה. אותות מבשרים רעה כבר נגלו באי אלו תופעות, ועכשיו התחילו נראים בבהירות יתירה מתוך העמדה המאימת שתפסה העתונות האוקריינית.

כל אלה לא היו אלא חשבונות פוליטיים, וגם הם עוררו תסיסה רבה בקרב המוני היהודים. אולם תססה בלבבות גם הרגשת עלבון לאומי ליהדות, ולהרגשה זו נתן ביטוי בוטה ג. שופמן במאמרו הנזכר. הנה רועשים וגועשים עמים וכל אחד חותר לבצר לו עמדה במשטר הפוליטי החדש המוקם בממשלה — ואנו היכן? איפה מקומנו שלנו? מה העמדה שנתפוס אנחנו? האם הוטל עלינו להיות לעולמי עד רק „עבדים לעבדים”, כדור משחק בידי אחרים, או אף מטה-זעם בידי תקיפים נגד חלשים, למען אשר יישפך הזעם הזה אחר-כך על ראשינו? והאם באמת אין אנו יכולים להיות רק מה שהננו — פשוט יהודים, עם יהודי, ולתפוס כעם עמדה לעצמנו, לדאוג רק לעצמנו מבלי להתערב בריב זרים? והרי זוהי זכותנו הטבעית! אין אנו רוצים להיות נושאי כליו של מי שהוא; אנו רוצים לעמוד מן הצד, ולא להניק אף לאחד מהיריבים, שאין לנו שום חלק וטעם בריבותיהם. גם אנו הננו עם בין העמים החיים בממלכה זו, ממלאים את כל חובותינו ותובעים לנו גם זכות שווה עמם.

כך הועמדה הפעם הפרובלימה על חודה, גם בקרב הצבור היהודי בפנים וגם כלפי חוץ — וגם פה וגם שם גרמה לסערה גדולה.

ד

אוסף עוד כמה שרטוטים ל„תמונת הנוף” של גליציה היהודית בימים ההם. הקהלה הרשמית, שהיה לה, לפי חוקת הקהלות באוסטריה, חוגים מכות די רחב,

היתה כולה בידי המתבוללים, ושימשה להם גם מבצר במלחמתם להגמוניה פוליטית שלהם. תקיפי הקהלה ושמישהם רדו בעם ביד חזקה והיו גם מענישים את הממרים והמרדנים — באמצעות מסי הקהלה, שהיו בעלי תוקף ממלכתי, ובאמצעות סדרי הבחירות לקהלות שנעשו בשיטה ארכאית ומתוך קורופציה מחוצפת. ראש הקהל היה אז הד"ר אמיל ביק, שהיה גם ציר בבית הנבחרים האוסטרי בתוך ה"חוג הפולני", ונחשב כבא"כוחם הרשמי והמוסמך של יהודי גליציה. ואולם מאחורי גבו עמד הגביר עשירי הנכסים ורב ההשפעה, שמלקי הורוביץ, שהועלה למעלת אצילים והוכתר בתואר "פאן" ו"נקרא אל הקיסר" וישב ב"העררען-הויז" (מעין בית הלורדים שבאנגליה). אם אין זכרוננו מטעני, היה פעם גם "חבר הדלגציות", זו הנציגות המשותפת לאוסטריה והונגריה, שבסמכותה היו העניינים המשותפים של הקיסרות, וביחוד ענייני המדיניות החיצונית. בקיצור — האיש המורם מעם, שאם כי לא היה חביב ביותר על העם היהודי הגליצאי, הרי ראו בו כמין כתר-גדולה של היהדות הגליצאית ובכבודו התימרו.

הבחירות לקהלה היו נעשות לפי "קוריות", היינו: בגופי-בוחרים של מעמדים שונים, וכמובן עם זכויות יתרות למעמד ה"גבוה", של העשירים ובעלי הנכסים ואנשי התארים, שכולם נחשבו על המתבוללים. המעמדים ה"נמוכים" היו מקופחים בזכויותיהם, ונוסף על זה היו נלחצים בכוח התקיפים, שעל הרוב היו תלויים בהם במעמד פרנסתם, והוכרחו להצביע בבחירות לפי ההוראות של נותני-לחמם. אם לא עשו כך, היו "נענשים" ונדרפים בכל מקום שהשיגה אותם יד לוחציהם. השלטונות של המדינה, ראשי האדמיניסטרציה והמשטרה, עמדו ליד תקיפי הקהלה ועזרו להם לדכא ולהכניע כל אופוזיציה. הפולנים היו אז מעוניינים מאד בהתבוללות היהודית, על כל פנים בזה הפורמלית, שכפרה בלאומיות היהודית והכריזה על היהודים שהם "פולנים"; כי, כאמור, רק בעזרת היהודים יכלו הפולנים לאחוז את הממשלה בגליציה, בהיותם כמעט שווים במספר אל העם השני, ה"רותנים", והיהודים היו הכוח המכריע. המוני היהודים היו מתמרמרים על המצב הזה וקבלו מרה נגד תקיפי הקהלות, גם על קיפוח זכויותיהם הפוליטיות בה וגם על קיפוחים ממש במקצוע מסי הקהלה, שהוטלו, כמו בכל מקום שיד העשירים תקיפה, בעיקר על שכם ההמונים. אך הם היו נעדרי אונים נגד התקיפים, ובפרט שגם מקרבם עצמם קמה עליהם הרעה: החרדים הקיצוניים, חסידי בלז ושאר נאמני ה"חצרות", תמכו, כאמור, במתבוללים.

גם במועצת העיריה הלבובית היו כמה יהודים, וכולם מהמתבוללים. והללו לא רק שלא דאגו לצרכי התושבים היהודים, כי אם גם לא הרימו מעולם את קולם בתור יהודים וסבלו במנוחה את כל הקיפוחים שנעשו ליהודים על-ידי העיריה; היהודים נתקפחו בחלוקת ההזמנות של העיריה בין הסוחרים והקבלנים, ומצד אחר נתקפחו גם בחלוקת הטובה של הצבור: שכונות היהודים היו מוזנחות ועגומות, לא סלולות ולא מוארות כראוי.

והיה כעין הסכם חשאי בין המתבוללים ובין אדוניהם הפולנים, שצריך להיות מין "נומרוס קלויזוס" למספר היהודים במועצת העיריה, ואסור להוסיף על המספר שכבר ישנו שם, אף כי לפי ערך מספר התושבים היהודים של העיר היה בידם ובזכותם לשלוח יותר. דבר זה היה בניגוד גמור לקונסטיטוציה, אבל נתקדש כ"מסורת" ואסור היה לנגוע בה.

בסיים הגליצאי ישבו כמו-כן כמה יהודים, וגם שם לא נשמע קולם מעולם כשליחי ישראל. הללו היו שוב המתבוללים, שישבו שם, כמו בפרלמנט האוסטרי, בחסד

אדוניהם הפולנים, והיו חברים במפלגות הפולניות, שבלי רשות מנהיגיהן לא היו בכלל יכולים להרים את קולם.

קצורו של דבר: שלטונם של המתבוללים היה שלם ומקיף, בין במוסדות היהודים מבית ובין בנציגותם כלפי חוץ. האופוזיציה היחידה כנגדם היו הציונים. אך הם היו חוג צר ומצומצם, ולא היה כוחם אלא בפה ובעט; המוני העם טרם הלכו אחריהם וגם הם כאילו נואשו מהמוני העם ולא עשו דבר ממשי כדי לעוררם ולחנכם לפעילות צבורית.

היה עוד צבור אחד מאורגן, שבתנאים אחרים היה יכול להראות את כוחו והשפעתו — זהו צבור האומנים ובעלי המלאכה, שהיה מרוכז באגודה בשם „יד חרוצים“, והיה לו גם בית ועד גדול משלו בשם זה. הציונים הזניחו חוג זה, שהיה צריך להיות קרוב להם ביותר, והוא גם הוא נפל תחת השפעתם ושלטונם של המתבוללים ותקיפי הקהל. צבור מאורגן של פועלים טרם היה אז בארץ. המבנה הכלכלי של היהדות הגליציאית באותו זמן לא הכשיר עוד את מציאותו של מעמד פועלים פרולטרי באמת — זולת פועלי אורגי הטליות ופועלי המכרות, שאף הם עוד היו אז גטולי הכרה מעמדית והניחו לבעליהם לשלוט בהם בחומר וברוח. מה שנקרא „פועלים“ בלבוב ובשאר ערי גליציה לא היה אפילו השוליות של הסדנאות, אלא בעיקר — המשרתים והפקידים בחנויות, אשר כמה חצאי-אינטליגנטים שנתפסו לסוציאליזם ניסו לעצב מהם „מפלגות סוציאליסטיות“.

„מפלגות“ כאלו היו שלוש במספר: הסקציה של „דוברי אידית“ ממפלגת פ.פ.ס. שהותר להם לנהל תעמולה פ.פ.ס.ית, היינו: סוציאליסטית-לאומית-פולנית, בין היהודים בלשונם; מפלגת זש.פ.ס. (מפלגת הסוציאליסטים היהודים), שהיו מריבים עם הסקציה הפ.פ.ס.ית גם בשטח הסוציאליזם (הם השתייכו למפלגת הס.ד. הפולנית, שהיתה, כביכול, שמאלית יותר מפ.פ.ס.), אבל מעטה ממנה במספר ובהשפעה) וגם בשטח היהודי (הם נטו אחרי ה„בונד“ הרוסי, ודברו על איזו „תרבות לאומית“ באידית, שמהותה לא היתה ברורה להם, כשם שעדיין לא היתה ברורה אז ל„בונד“ עצמו); ולבסוף מפלגת פועלי-ציון. זו האחרונה היתה יצור-בראשית של המפלגה שנתעצבה בשם זה אחרי כמה שנים, ה„עובר במעי אמו“ של המפלגה הגדולה, שנועד לה תפקיד כל כך גדול וחשוב בחיי ישראל ובתנועת ההגשמה של הציונות. „פועלי-ציון“ של לבוב בימים ההם מנו אולי כמאתים חברים, כולם בחורים גלבבים, אך לא ידעו בבירור מה הם חסרים ומה הם רוצים. בדרך כלל היו ציונים טובים וחברים מסורים להסתדרות הציונית הכללית. שקלו את שקליהם, בחרו בבחירות לקונגרס, ערכו מזמן לזמן הרצאות על נושאים ציוניים וקראו מעט בספרות האידית החדשה. הם היו, כמובן, נועזים יותר מן הציונים ה„בעלי-בתיים“, ולימים, כשנתלקחה המלחמה בין הציונות ובין ההתבוללות בעד הדימוקרטיזציה של הצבור היהודי ומוסדותיו ונבחריו, היו הם החיילים האמיצים ביותר במחנה הלאומי.

נקודה מאירה ומרהיבה היה הנוער המתלמד. למן המחלקות העליונות של בית-הספר התיכוני ועד האוניברסיטה ושאר בתי-האולפן הגבוהים, היו קיימים איגודים של הנוער המתלמד. בבית-הספר התיכוניים היו אלה אגודות סתר; כי לא הותרו בכלל איגודי נוער בבית-הספר התיכוני, ולא כל שכן איגודים בעלי צביון יהודי-לאומי וציוני. בבתי-האולפן הגבוהים היו האיגודים מותרים והיו שם איגודי-סטודנטים יהודיים בעלי כוון התבוללותי, אך חזק יותר היה שם הזרם הציוני. היו שלושה איגודים אקדמאיים-ציוניים, כולם בעלי אופי קורפורטיבי, ונבדלו האחד מהשני במדת הנטיה

לעממיות היהודית, במדת הזיקה לתרבות העברית, וגם בשאלת ה"קרב", כלומר: אם חובת כבוד היא לסטודנט היהודי לכבס את עלבונו בדם, היינו: לצאת לדור־קרב עם מי שפגע בכבודו — ולשם כך הרי הוא חייב ללמוד את מלאכת צחצוח־החרבות ולהתאמן בה, והאגודה צריכה להנהיג אצלה תרגילים ב"מלאכה" זו. חלק מן הנוער היהודי קבל עליו מסורת סטודנטית זו, אך היה חלק שטען, כי אופן זה של כפור־עלבונות אינו הולם את היהודי, מפני שהוא לא־מוסרי ויש למצוא דרכים אחרות לפיצויים. והיתה גם עמדת־בינים שאמרה: דו־הקרב מצד עצמו הוא אמנם כיעור מוסרי ורוח היהודי מתנגדת לו; אולם כשהעלבון בא מצד סטודנט נכרי ופוגע בכבודו הלאומי, אז חייב היהודי לצאת עמו לקרב ו"ללמדהו לקח"; למען שלא יאמרו הגויים, כי היהודי או שאינו חש בעלבוננו או שהוא מוגלבל ומפחד להענות למעליבו. והיתה השאלה הזאת אז בעיה חמורה מאד בחוגי הסטודנטים היהודיים, ובזמן שאני עומד בו נקראה אפילו ללבוב ועידה מיוחדת של סטודנטים מכל אוסטריה, שהשתתפו בה כשלוש מאות צירים, ועיקר תפקידה היה לדון ולהחליט בענין זה. הרוח החיה בוועידה זו היה ליאון רייך המנוח, שהיה אז תלמיד האוניברסיטה, וכאן נתגלה לראשונה בכוחו כנואם בחסד עליון. הועידה היתה באמת רבת ענין. הוויכוחים היו סוערים, הנאומים היו חריפים, וכמה מהם התרוממו לגובה הגון בבירור האידאולוגי של הציונות והלאומיות היהודית. ניצח אז רייך, שתפס את עמדת־הבינים שהזכרתי, וכך הוחלט על־ידי הועידה. אעפ"כ נשארו הקורפורציות מובדלות כמו שהיו. אני התקרבתי יותר אל הקורפורציה "אמונה", שהתנגדה לקרבות והיתה מטפחת יותר את התרבות העברית, ולבסוף אף כבדתני בתואר הכבוד "חבר ותיק" ("אלטער הערר") והעניקה לי תעודה וסרט... אגב: הקורפורציה של בעלי הקרבות היתה גם שטופה יותר בהוללות ושכרות, וגם מבחינה זו לא היתה חיבת אנשי התרבות העברית נודעת לה.

בקרב הנוער המתלמד בבתי־הספר התיכונים לא היה, כמובן, מקום לבעיות כאלו, אבל היה שם מקום לשקידה מאומצת על למודי הלשון העברית וההיסטוריה הישראלית; היתה שם עבודה שקדנית ל"התפתחות עצמית" בהכרת עם ישראל, תורתו ועברו, ופיתוח הרגש הלאומי. היו שם בתמידות חוגים קטנים וגדולים ששקדו על הלמודים, והיו הרצאות תכופות של חברים קשישים, שעוררו תמיד התלהבות גדולה ורוממו את הנפשות היהודיות הצעירות, שקבלו על עצמן לשרת את עמן כאשר יגדלו. היו מקרים רבים של אומץ־לב וגבורה של בנים ובנות ממשפחות מתבוללים, שקידשו את שמם היהודי בפני חבריהם הנכרים ובפני מוריהם, שנתבלבלו למראה הרגש הלאומי החזק המפעם בלבות הקטנים האלה. ניסו להפחידם על־ידי ענשים קלים וחמורים, לדכא את הרוח המתפרצת בראשיתה; אבל ככל אשר הוסיפו "לאחוז באמצעים", כן הלכה והתפשטה התנועה הלאומית־הציונית בין הנוער. השבועון הציוני בפולנית "ווסכוד" והירחון הציוני של הנוער בפולנית "מוריה" שימשו את התנועה באמונה וכלכלו באמצעיהם הדלים את הרוח ההולכת ומתחזקת בין הנוער.

ואגב זה — עוד מלים אחדות על העתונות. לא היתה אז בגליציה עתונות יהודית ראויה לשמה. התקיימו אותם שני העתונים הציוניים בפולנית, שבוודאי לא עמדו על גובה ספרותי רם, וברובם התפרנסו מתרגומים, מהספרות העברית והאידית ברוסיה. אך היה בהם טון נלבב והלך־רוח אידאליסטי מרומם, שהיה מסוגל לחנוך הדור. המתבוללים הוציאו גם הם מזמן לזמן — ובפרט משגבר הזרם הציוני בין האינטליגנציה, — עתון שבועי בפולנית, שהיה מוקדש למלחמה בציונות. עתון זה היה לגמרי חסר טעם וריח יהודי, והיה ריק מכל תוכן ספרותי. הוא לא ידע אפילו לאכסן בקרבו משהו

מ"חכמת ישראל", שהיו מתעדנים בה ומתרוממים במקצת עתוני המתבוללים בגרמניה, וכן גם ברוסיה.

בעברית הופיע בלבוב אותו השבועון "קול מחזיקי הדת" שהזכרתי. גם הוא הקדיש את רובי דפיו למלחמה בציונות — בכלי זיין של הדת בעיקר, אך לא חסרו בו גם הטענות בטעם תקיפי הקהלות, — שהציונים מקלקלים את היחסים הטובים עם עם הארץ וכו'. מבחינה ספרותית היה "עתון" זה סמרטוט ממש: לשון סורסית, תוכן נבער, עם הארצות מבצבצת מכל פינה — ואף רקע מוסרי היה חסר. העורך והמורל היה ידוע כאיש רודף בצע ושלמונים, והיה מאוס אף על בני סיעתו החסידים, אלא שסבלו אותו מפני התועלת, כביכול, שהוא מביא למלחמה עם האפיקורסים.

בקראקא הופיע אז "המצפה" (גלגולו של "המגיד" — "השבוע" ו"המגיד החדש") בעריכת שמעון מנחם לזר. עתון זה היה זכאי כלשהוא לתביעה על ערך ספרותי, אולם ברובה היתה הספרות שלו — אותה "הספרות הגליצאית", שקנתה לה את "שמה הטוב" בעולמנו אז. אולי כדאי הדבר, שתנתן פעם הגדרה מדויקת ל"ספרות" זו, שלכאורה היו בה גם דעת היהדות וגם דעת העולם, גם לשון עברית ברומה של הזמן, אך דבר אחד היה חסר לה: טעם. וכי לא היו בין הסופרים הגליצאים אז אנשי כשרון? — היו. אבל כל האויר מסביבם היה כאילו ספוג חוסר-טעם. וצדקה עשתה עם גליציה רוסיה השכנה, שהזרימה לתוכה גליה-שפעה, אשר טיהרו את האויר הזה ופינו את המקום לדור חדש של סופרים מגידולי גליציה, שכמה מהם כבר תפסו מקום בשורות העליונות של ספרותנו.

באידיית היו מופיעים ונפסקים בגליציה שבועונים ודו-שבועונים, שכנראה היתה להם השפעה על אי-אלה חוגים, והדים מהשפעה זו עוד הקשבתי במשאיו-מתני עם אנשים. ולא יפלא: חלק גדול בפיתוח העתונות הזאת היה לראובן אשר ברודס (על דרך עבודתו העתונאית ועל שיחירושיגיו עם אנשים בכלל, התהלכו בלבוב המוני אנקדוטות). שני שותפיו של באדר ביסוד העתון היומי, ה"ה ארנולד ושיינפלד, היו מהחוג, שעסקו בהוצאת השבועונים הציוניים ההם. בזמני התקיימו שני שבועונים סוציאליסטיים באידיית, אחד של ה"סקציה" והשני של זש.פ.ס. — שניהם מילאו את גליונותיהם חרפות וגידופים כלפי הציונים, ושניהם היו מבחינה ספרותית למטה מכל בקורת. הלשון היודית בהם היתה מסורסת, הסגנון המוני-גס. ובכל הנוגע לקנייני תרבות של העם היהודי בורות נוראה. על אחד מעורכי העתונים האלה אמרו, שאינו יודע אף את הכתב העברי, והוא כותב בכתב רומי ושואב בקושי מאוצר המלים ההמוניות שנשארו שמורים בזכרונו מימי ילדותו, שעברו, כנראה, בסביבה עם הארצית. אלא שגם העוזר המעתיק אחריו לכתב עברי איננו "מלומד" הרבה יותר מן העורך, ולכן היו הדברים מופיעים בדפוס באורטוגרפיה מזוהה ומשובשת. אך האמת ניתנה להאמר: את תפקידם התעמולתי מילאו בזריות. על כן היתה פעולתם על ההמונים לא מעטה, ומנקודת-ראות ציונית — מזיקה. לפיכך היו מאמציו בעתון היומי החדש נתונים במדה רבה למלחמה בהשפעה המזיקה של שני השבועונים הסוציאליסטיים.

תסיסה גדולה קמה אז גם בין הנוער החסידי, חובשי בתי המדרש, שנתעוררו בהם שאיפות לדור ולתוכן-חיים חדש. בלבוב חדרו לחוגי הנוער הזה גם זרמי הפוליטיקה והפולמוסים נגד המתבוללים. "שומרי החומות" של מחנה האדוקים היו מודאגים מאד בגלל ההשפעות החיצוניות שהחלו להיות ניכרות בין הנוער שלהם, והם אחזו באמצעים פרונוסטיביים חמורים, עד כדי הלקאת הבחורים שנתפסו לסטרא

אחרא" לעיני כל הקהל והפקדת שומרים עליהם, שיעקבו אחרי כל צעדיהם. אף-על-פי-כן היו מתגנבים אלי מן הבחורים האלה באישון-לילה, להשיח לפני את צרותיהם ולפרק מעט את עקת נפשם. הייתי מקרבם, כמובן, ומעודדם ומשאל להם ספרים למקרא — ככל שהיה נהוג לפנים, בימי מלחמת ההשכלה. כמה מן הבחורים האלה נעשו אחרי-כן מורים ועסקני תרבות מובהקים.

ה

משהו מן הטעם הספרותי הטוב בגליציה של אז אפשר היה למצוא בהוצאותיו של גרשום באדר — בעברית ובאידית. אלא שהיה נהוג חירות מרובה בדברי סופרים מפורסמים, והיה מעתיקים ממקום שמצאם ואת פיהם לא שאל... אבל צריך להודות עם זה, שהיה קצת מן הצדק בהתנצלותו על כך, כשהיה אומר לי: וכי לא גדולה יותר התועלת שאני מביא כשאני נותן לקהלנו דבר מועתק משל פרץ, משהייתי נותן לו דבר „מקורי“ מאחד הבלברים מגידולי-בית שלנו?...

בסביבתו של באדר נתרכו בכל זאת חוג קטן של סופרים מתחילים, שתקוה היתה מהם. אחד מהם ראוי שאעמיד לו כאן ציון, מפני שמת בדמי ימיו ולא הספיק להחשיף את כל אוצר כשרונו. שמו היה מיכל ווירט, תלמיד למשפטים (אחרי-כן דוקטור ועו"ד צעיר). עברית לא ידע, אבל באידית כתב שירים ערבים וגם סיפק „מכתבים מגליציה“ לעתונות היהודית ברוסיה ובאמריקה. כשהגיע תורי שלי להיות עורך ה„טאגבלאט“ (על השתלשלות זו אספר להלן) שקדתי מאד לקרב אל עתוני את הכוחות הצעירים שהתחילו צומחים מן הקרקע פה ושם. מהם נעשו אחרי-כך מפורסמים בספרות ובעתונות האידית באמריקה וגם בארצותינו. אזכיר כאן רק אחד מהם, שכבר אינו בחיים — משה ליב היילפרין. אתו קרה לי מקרה מגוחך קצת, אבל היה בו קו אפייני לאותו המשורר הנלבב, שברבות הימים גדל אבר והיה מן הראשונים בשורת המשוררים בלשון האידית באמריקה. כששלח לי את שיריו הראשונים, ראה משום-מה לטוב לפניו לחתום עליהם בשם שרה היילפרין. לא היתה לי שום סיבה להסתפק אם הכותב הוא באמת אשה: השירים היו מלאים רוח ועדינות נשיית, וגם הכתב היה נשי. שמחתי מאד על השירים, כי מכל חרוז שלהם בצבץ הכשרון וטוב הטעם, וההתנגנות הלירית שבהם נשתפכה בנפש הקורא במתיקות ועוררה את כל הנימים שבלב. כתבתי מיד מכתב לאותה „גברת“, מלא עידוד וזירוז — להמשיך. ואחרי-כך עמדתי זמן רב בחליפת מכתבים עם ה„משוררת הצעירה“. את מכתבי כתבתי בנוסח: היאות למכתבים אל עלמה, וכן היה הנוסח של המכתבים שקבלתי מאת שרה היילפרין; הוא שמר בשקידה על האופי הנשי של מכתביו. אני וכל אשר מסביבי השתאינו על הבגרות האמנותית של ה„משוררת הצעירה“, שצמחה בדרך פלאים מקרקע צחיח של ההוי היהודי בעיירה גליציאית נידחת. רק אחרי זמן רב נתברר לי, שבעל השירים הוא בחור צעיר, וכי שרה היילפרין היא אחותו הקטנה בת שלש, שמפני קטנותה לא יכלה למחות נגד האוורופציה של שמה עלידי אחיה הבכור... לשם מה היה נחוץ לו ה„טריק“ הזה — חידה היא בעיני עד היום הזה. ושמה גרמה לכך רגישותו העצבנית, שהתירא שמה לא יתקבלו השירים לדפוס, ושמה יקבל תשובה עוקצת ב„ארגו המכתבים של המערכת“, כנהוג בימים ההם, ו„הבטיח עצמו“ באופן זה מן העלבון והבושה בפני חבריה, שלא יראוהו בקלקלתו... לצערי, לא נודמן לי להכירו פנים-אל-פנים. עוד מעט ואני חזרתי לרוסיה, והוא היגר לאמריקה, ושם החל לפרסם את שיריו בחתימת משה ליב היילפרין, ובשם זה נעשה מיד מפורסם בספרות, ואני זמן רב לא ידעתי שזהו

אותו המשורר שידעתי בשם שרה היילפרין, ושאני הייתי ה"סנדק" שלו. ספרו לי, שהוא היה זוכר לי זאת לטובה.

לעיני, ובמקצת גם במחיצתי, גדל גם המשורר ש. י. אימבר, וכמה אחרים מעיילי הספרות האידית שפרחה אחרייכן בגליציה. ועל ברכי ממש גידלתי כמה מן הצעירים שנעשו אחרייכן עתונאים מוכשרים ותפסו מקום בצבוריות היהודית. מהם אקרא בשם רק את משה פרוסטיג המנוח, שמילא את מקומי בעריכת ה"טאגבלאט" לאחר שעזבתי את גליציה וחזרתי לרוסיה. הוא היה אז סטודנט צעיר בשנת הלימודים הראשונה וערך את ה"מוריה" הפולנית והתיימר להעשות האיקונומיסטן של הצבור היהודי הגליצאי. ואמנם שקד הרבה על מדעי הכלכלה בכלל ועל חקירת הכלכלה היהודית בגליציה בפרט. הוא נתקרב אלי בידדות רבה. עברית לא ידע, אך גם אידית לא ידע לכתוב. מה שכתב למען ה"טאגבלאט" היה בלשון מגורמנת ליותר ממחצה, ובטראנסקריפציה איומה. זמן רב הייתי צריך ללמדו כיצד לחבר משפט באידית, והנה אחרייך נעשה עתונאי אידי מן המעולים.

לעיני התחילו צצים בגליציה גם סופרים עבריים, שכבר בסקירה ראשונה נתגלתה בהם התנווה מן "הנוסח הגליצאי". מהם שזמרו את זמרם לשעה ונסתלקו, ומהם שצמחו להם כנפים ועלו אל מרומי שמי ספרותנו וקבעו להם בה את מושבם איתן — כש"י עגנון, אשר ברש, דוב קמחי, ר' בנימין, ש"י עגנון (אז: טשאטשקעס) ודוב קמחי (אז: בעריש מעהלער) גם הדפיסו מדבריהם בלשון האידית ב"טאגבלאט". עגנון הזכיר לי לפני זמן־מה את ה"חסד", שהייתי העורך הראשון ששילם לו שכר־סופרים. אכן, גם זה היה חידוש בגליציה של אז לשלם שכר־סופרים. לא היו רגילים בזה. היו רגילים, להיפך, להכיר כחסד מצד העורך אם הוא בכלל מדפיס מה שהוא מיצירותיהם של סופרים מקומיים, ואינו מביא, "לחמו מרחוק", עלידי גזירה מעתוננים ומאספים שהופיעו ברוסיה או באמריקה... ועוד מרחפת לנגד עיני דמותו של טשאטשקעס־עגנון אז: בחור חסידי צנום, ביישן, מתאדם תכופות ומתבלבל בדבריו, וכאילו מרגיש אי־נוחיות בעמידתו בין הבריות בקפוטתו הארוכה ובפיאותיו הסרוחות לו על לחייו. ה"ציר" באידית שנתן לי אז, היתה בו בוודאי "נעימה חדשה" לגבי הספרות הגליצאית של הימים ההם, אך לא שיערתי אז, ואיש לא היה יכול לשער אז, שזהו חוטר של אילן גדול, אשר יצמח ויעלה — ש"י עגנון!

היו ב"חוג" שלי גם סופרים צעירים מן ה"רוסים", שנתגלגלו ללבוב מתוך זעזועי הימים ההם במלכות הצארים. את שופמן כבר הזכרתי. אחרייכן נוסף גם אשר ביילין, ששהה שם כשנה (יצא אחרייך ללונדון), והוא אז "מוכתר", כאחד ממקבלי הפרס בעד יצירה ספרותית. זמן מועט היה עמנו גם י"ח ברנר. וכשבא שלום־עליכם למחננו, הביא עמו את י. ד. ברקוביץ — גם הוא "בעל פרס", ושהה עמנו זמן־מה גם הוא. חוג זה לא היה יכול להיחשב עם גידולי הקרקע הגליצאית, ואף היתה מורגשת כעין התבדלות מדעת בינו ובין סופרי גליציה. ה"רוסים" הביטו על הגליצאים מרום; והאחרונים ראו בראשונים מעין "סנוביזם" בלתי מוצדק, שהרגיזם. אני הייתי גשר־המעבר ביניהם, ובני ארצי לא גרסו יחס חיובי זה. שלום־עליכם אמר לי פעם: "חבל, שאתה מפזר את פניניך לפני חזירים"... וודאי ש"פניני" לא היו בעלי ערך רב, וקהל קוראי לא היו "חזירים"; אבל אמרה זו שנפלטת מפיו של הסופר העממי הגדול, אשר למד אחרייך להכיר בעצמו ולהעריך את החום הנפשי של הדור אשר גדל אז בגליציה, מעידה על היחס שהביאו עמם ה"רוסים" לגליציה. ואמנם, הם ראו כאן לפנייהם, "שדה־בור שאינו מצמית כלום". את הנבטים שאך זה החלו לצמות,

טרם ראו והכירו. ורב היה השעמום והבטלה. שופמן, למשל, שנקלע לכאן בגלל „סכסוך עם הצאר ניקוליי“, הסתובב בלי מעשה ובלי מטרה ובלי מקור מחיה, ורק שאף לרווחה את אווירו של ה„דרור“. בדומה לזה היה מצבם של ברקוביץ, ביילין וברנר. כדי להרוויח פרוטה היו מוכרחים לפנות שוב אל הספרות והעתונות ברוסיה. והרי היו כאן עתונים, והיתה אפשרות להוציא עתונים ומאספים ללא הפרעה ומועקה של צנזורה. אבל לא היתה אינציאטיבה ולא היה עוד קהל קוראים הגון, ואלה שטפלו בהוצאות ספרותיות, כמו גם אלה שהיו „מנסים את הנוצה“ שלהם מזמן לזמן, היו חסרי מעוף ולא חינכו קהל־קוראים הגון.

הסתובבו אז בלבוב גם אמגרנטים צעירים רבים אחרים מרוסיה, ומהם יודעי עברית, אף שלא היו סופרים. מאפס מעשה אחר פנו אל הוראת הלשון העברית בשיעורים פרטיים, כי החלה לגדול הדרישה להוראה זו. מקצתם היו כבר מורי עברית במקומותיהם ברוסיה, והיו קנאים לעברית והתמכרו במדה רבה של אידיאליזם להפצת הלשון ולעבודה תרבותית־עברית בשדה לא מעובד זה שמצאו לפניהם. אכן, היו ביניהם גם כמה צבועים, ששמו על פניהם מסווה של ציונים ועברים — לשם „פרנסה“ — ואחר־כך נתגלו כבונדאים שונאי הציונות ומבזי העברית. אך הללו היו רק „שיות נתעבות“ בודדות; הכלל היה ציונים ועברים נלהבים (רפאל סופרמן ועוד) שההוראה העברית היתה להם אידיאל וצורה של שירות לענין התחיה הלאומית. הם נתפזרו על פני ערי גליציה ונתקבלו כמורים־מחנכים ומנהלי בתי־ספר עבריים, שהחלו לצמוח בכל מקום, או נתנו שיעורים פרטיים בעברית לתלמידי בתי־הספר הכלליים. והם שהקימו בגליציה דור עבר־ציוני חדש וסייעו להתפתחות התנועה הלאומית, שנתנה אחר־כך פרי הלולים גם לחלוציות הציונית וגם לספרות העברית החדשה.

קצת במרחק מן ה„חוגים“ עמדו שני אנשים שהיה בהם כוח־משיכה מיוחד. האחד היה א. מ. ליפשיץ, שנתפרסם אחר־כך כמחבר המונוגרפיה על רש"י, וכיום הנהו מרצה בבית־המדרש למורים מיסודו של המזרחי בירושלים. הוא לא היה בא „ב„חברתנו“, וגם אני לא הכרתי אלא מרחוק. אך אמרו לי, שביתו הוא בית ועד לעברים. וגדול היה כבודו של הבית הזה בעיני העברים, מפני שהיה זה הבית הראשון והיחידי שהלשון העברית הושלטה בו כשפת החיים — בחינת „בן יהודה של גליציה“, וספרו נפלאות כיצד לימד גם את אשתו לדבר עברית שוטפת, וכיצד גם ילדם הרך מפטפט בעברית. שפע אורות עוד יותר גדול הקרינה אישיותו של שלמה שילר. אליו התוודעתי כבר מראשית בואי ללבוב, והייתי מזדמן עמו כמעט מדי יום ביומו בשעות שלאחרי הצהרים, כשהיה בא, כפי מנהגו, לבית הקהוה „אדיסון“ ויושב ליד כוֹס־הקהוה שלו מוקף המוני עתונים, שהיה עובר עליהם זה אחר זה. שלמה שילר לא היה יליד גליציה. מרוסיה בא, מביאליסטוק, ושמו לא היה שילר, אלא התכנה בשם זה (לאחר שתוקנו „פגימותיו“ כלפי המשטרה הרוסית ונעשה נתין אוסטרי) — מתוך הערצה למשורר הגרמני. הוא נקלע לכאן בעודו צעיר לימים מאד ולא אהב לדבר על „עברו“. על כן לא ידעתי כלום מפרטי מאורעותיו שמלפני בואו לכאן — הרבה שנים לפני בואי. ראיתי שאת הלשון הרוסית אין הוא יודע; שכחה, ואפשר לא ידעה מעולם כראוי. הוא נתערה בגליציה, כאילו מקרעה צמח, וכך היה מקובל גם על הגליציאים־מלידה כאחד משלהם. כינוהו בחיבה והערצה „אחד העם הגליציאי“, מפני שבאמת היה הוא האידיאולוג רב ההשפעה של המחשבה הציונית בגליציה. הוא היה בעל השכלה פילוסופית רחבה מאד והוגה־דעות מעמיק מאד. את השכלתו רכש לו בגליציה וידע על בורין את הלשונות הפולנית והגרמנית, וכתב בהן בסגנון קצר ומדויק ויפה להפליא.

מחברתו „קיומו הלאומי של העם היהודי“ Byt narodowy Żydów היתה הרצאת-המופת של הספרות הציונית בגליציה.

עסקו היה בהוראה פרטית לתלמידים מבוגרים נבחרים. הרצה לפניהם בפילוסופיה ובספרות והיה משוחח עמהם „שיחות“ סוקרטיות. בעבודה הצבורית לא התעסק באופן ישיר, אבל נחשב על חברי המרכז של ההסתדרות הציונית הארצית, ובמקרים שבדיון עמדו עניינים חשובים, היה בא לישיבות המרכז. יותר לא דרשו ממנו החברים. הוא היה מכובד ונערץ עליהם וביקשו מפיו תורה ועצה כשהיה צורך בכך. יותר מזה לא הטרידוהו.

התקשרתי אליו בקשר ידידות עמוקה, ולא היה יום שלא נפגשנו; וכל פעם שנפגשנו סבבה שיחתנו בעיקר על „הענין הרוחני“ שבציונות, והרבה-הרבה נתבשרתי מרעיוניו והגות-רוחו. כנראה, מצא גם הוא חפץ בי והצטרע מאד כשבאה העת שעזבתי את גליציה; אם כי מצד אחר שמה, שאני עובר ל„מקום המעיינות הזכים של הציונות“ (לשונו) — לאודיסה. בעזבי את גליציה נעתרתי לחפצו, לערוך לי מסיבת-פרידה צנועה בחדרו הצנוע, שהשתתפו בה רק מתי-מספר — אולי חמשה-עשר או עשרים איש — וזו היתה המסיבה היחידה, שהסכמתי לה בכל לבי.

שלמה שילר לא היה איש-מחשבה וציוני בלבד, אלא גם אישיות מוסרית נעלה, ונתעלה כל מי שעמד במחיצתו.

היו אז בלבוב גם כמה תלמידי חכמים, מלומדים וסופרים, שהחלו לתת פרי בעבודתם בשדה המחקר של ההיסטוריה והספרות, אבל לא נצטרפו לחבורה ולחוג ספרותי, ולא נוצרה מסביבם אורה של ספרות, ולא שפעה מהם השפעה ניכרת על הדור החדש. את דבריהם כתבו פולנית וגרמנית, ומקצתם, כמו בלבן והרב שור, הגיעו לפרסום בעיקר בזכות חיבוריהם המדעיים.

יחד עם אלה מצאתי עוד בגליציה משרידי החכמים והסופרים הזקנים. אחד מאלה היה הישיש רבי שלמה בובר — איש עשיר ורב נכסים שנפנה מכל עסקיו והקדיש את כל ימיו ל„תורה ולתעודה“. עולמו הספרותי היה סגור בגבול חקירת הנוסחאות של המדרשים, ובשום נושא ספרותי אחר לא התעניין. אף על פי כן היה תענוג גדול לשבת עמו שעה קלה ולהקשיב לשיחותיו, שהיו מתובלות „דברי חכמים וחידותיהם“. מסוג אחר היה המספר העברי הנודע נתן נטע סמואל. לקוראים ותיקים וזכורות בוודאי ההומוריסקות שלו, ביחוד אלו שהיו בהן סטירות עוקצות כלפי ההתבוללות וכלפי עשירי היהודים הנדחקים לעולם שאינו שלהם. היה לו בלי ספק כשרון של מספר וחוש-הומור דק. אולם שפתו העברית היתה ארכאית בניב ובסגנון. לא סבל שום חידוש בלשון וגם לא הרגיש כל צורך בו. הוא גילה לי כמה וכמה אותות-חבה, אבל תמיד התאונן לפני על ה„ברבריות“ של לשון הספרות החדשה, שאילו קם ישעיהו מקברו לא היה מכיר בה שהיא הלשון העברית... אך ההפתעה הגדולה ביותר היתה לי כאשר שמעתי מפיו, שמעולם לא כתב דבר מלכתחלה עברית, אלא כתב הוא מתחלה גרמנית (באותיות עבריות), ואחר-כך הוא מתרגמו בעצמו לעברית. לפיכך היו אצלו כל הדברים בשני טופסים, בגרמנית ובעברית. הוא נתן לי כמה דברים בשביל ה„טאגבלאט“ והיו גם אלו כתובים גרמנית ואני תרגמתים לאידית. התרגום כאן לא היה קשה, כי גם בגרמנית שלו היו מעורבים ביטויים עממיים והלצות שנונות באידית. גם סמואלי היה איש אמיד ובלתי-תלוי ועבודתו הספרותית היתה לו שעשועים. הוא חי חיי בדידות בעולמו הספרותי שלו, ולא היו לו כל קשרים עם העולם הספרותי

שלנו; גם לא הבין מאומה בתסיסות שתססו בו... ויחסו לציונות וללאומיות, לתנועת העברית, היה חיובי בעצם, אך אדיש ונעדר כל התעוררות נפשית. באותו זמן היה חי עוד מ. ד. ברנדשטר, אבל מקום מגוריו היה בטרנוב הרחוקה ולא נזדמן לי להכירו מקרוב. רק שמעתי מה שסיפרו מפיו הלצות שנונות ובדיחות קולעות.

מוותיקי הסופרים הגליציאים היה גם ד. זילברבוש, אך הוא גר אז בווינה, וכנראה הניח אז את עטו מידו. ללבוב היה בא לפרקים, ולא בעסקי ספרות אלא בעסקי שדכנות... רק לעת שיבתו, בשנים שאחרי המלחמה, שב ותפס את עטו העברי בידו, וכולנו השתאינו לרעננותו, ושאפילו חידש את ניבו וסגנונו והסתגל לטעמו של הדור החדש.

לשלמות התמונה אזכיר שוב את יונה קרפל, ששמו לא היה מוזר לי במצאי אותו בלבוב. הוא התחיל לתת את כוחו לספרות העברית עוד בשבתו בקראקא (היה חתנו של המדפיס הנודע יוסף פישר). שם יסד את הירחון לביבליוגרפיה „ירושלים“. סגנונו העברי עמד על גובה הזמן, והיה מסוגל לכתוב מאמר פובליציסטי, או מאמר בקורת, לגמרי לא רע. אבל נסיבות חייו לא גרמו לו שיפתח את כשרונו. אותה שעה יסד בית־דפוס בלבוב, וכבר סיפרתי מה שקרה לי ביסוד העתון העברי „היום“ ועל סופו המר של עתון זה.

(עוד מאמר יבוא)

עֶרְבוֹ הַהִיסְטוֹרִי שֶׁל הַמְּרָכִי הַיְּהוּדִי שֶׁבְּפּוֹלִין

מאת י. גרינבוים

במה הובלט ערכה המיוחד של יהדות „פולין גדול“ בתקופה האחרונה, זו שעוצבה בין מלחמה למלחמה? האומנם רק בזה שרבו בתוכה תופשי התורה ונאמני־מצוותיה, — בזה שנשתמרו ושוב ונתחזקו פה ושם צורות חיה הקפואות־המסרתיות? האומנם לא תפסה בחיי האומה כולה מקום מרכזי־לאומי זה אלא בזכות זה, שהתבצרה בתוכה החסידות ולא פסק בה שלטון צדיקיה על המוני העם?

אילו היינו רואים את פולין כמבצר עוז של ההוי היהודי המסורתי, שגילה כוח לעמוד בפני כל התקפותיו של הזמן החדש, בפני השפעתו ההרסנית, — לא היתה זאת אלא אותה פולין כפי שנשתמרה בזכרונות הילדות והנערות בלבד. היינו מתעלמים מכל החידושים שנתחדשו בחייהם של יהודי פולין, מתמכרים ליצירותיהם שנוצרו מתוך התאבקות פנימית קשה, לצורות־חיים חדשות, לסגנון חיים שעמד בראשית התהוותו. ערכה של יהדות פולין גדול בזה, שהובלט בה כח יצירה גדול, שנעשה בה נסיון לחדש את פני הגולה, להתגבר על הטמיעה האורבת לה ולהעמיד את חייה על יסודות לאומיים, עד כמה שחיי הגלות הוכשרו לכך. יהדות פולין לא קפאה על שמריה מתוך נאמנות לתורה ומסורה, אלא תססה כולה, נתמלאה כולה תנועה של מלחמת דעות ושאפות, רגשות ומגמות. הישן